

Akiba A. Cohen, Dafna Lamish and Amit M. Schejter. The Wonder Phone in the Land of Miracles: Mobile Telephony in Israel.

Cresskill, New Jersey: Hampton Press. 2008. 230 pages

אילן תלמוד*

אני אוהב את הספר הזה כי הוא נדיר. הוא כתוב באופן קל ונגיש, ומתכוון – עם זאת – לתובנות עמוקות, שאין לנו תמיד אינטואיציות מובנות מאליהן לגביהן. הספר מקיף מספר רב של תופעות חברתיות ותרבותיות, שכולן קשורות בטבורן למכשיר טכנולוגי; הוא מקשר בין קיום בו זמני במרחב וירטואלי חוצה גבולות, ובין שיזור עמוק בנרטיבים של הקיום הישראלי המפוצל והאלים; הוא משתמש בתיאוריות סוציולוגיות ותקשורתיות עדכניות, בלי להלאות את הקורא במידע מיותר; הוא מראה כיצד הטלפון הסלולרי שזור במבנה החברתי, בלי להתעלם מהתכונות הטכנולוגיות הייחודיות שלו; החוקרים משתמשים במגוון רחב של שיטות מחקר, שגם הקורא ההדיוט מסוגל לעקוב אחריהן; ומעל לכול, הקול שמשמיעים החוקרים לגבי התופעה אינו נגזר מראש, מהשקפה אפריורית, אלא מיחס אמביוולנטי כלפי הממדים הנחקרים, הנעים מחקר השימוש המגדרי במדיום ועד לדיון מאוזן בהשלכות האסטרטגיות של הרגולציה הממשלתית על אופי השוק הסלולרי.

הספר אינו מחקר אחר. אבל אני מוצא שזה עיקר כוחו. המחברים קיבצו כמה מחקרים שנערכו במשך שנים אחדות, המאבחנים את השימוש בטלפונים סלולריים כאמצעי תקשורת השזור במבנה החברתי הישראלי, בתרבות המקומית ובאירועים מייצגים, או אף מכוננים. כל פרק מסכם מחקר באופן ממצה, אפילו תמציתי למדי. כך כל פרק משאיר את הקורא צמא לעוד מידע על התופעה. התמציתיות, הפשטות של הצגת ממצאים כמותניים ואיכותניים והשימוש בשפה נגישה מאפשרים למחברים להגיע לקהלים רבים ומגוונים: חוקרי תקשורת, סוציולוגים, חוקרי תרבות, מדעני מדינה ופסיכולוגים חברתיים.

הקורא נחשף לדיוקן החברה הישראלית כפי שהוא מצטייר מהצצה אל שלל ממדיו של השימוש בטלפון הסלולרי, אל המקום שהוא ממלא במרחב הציבורי, ואל התפיסות הציבוריות ביחס לשימוש בו.

הניתוחים – שנערכו במגוון שיטות מחקר – ממחישים שהטלפון הסלולרי הוא טכנולוגיה ניטרלית לכאורה. אופי השימוש בו אמנם נגזר במידה רבה מהטכנולוגיה הניידת הייחודית, אך מעוצב בעיקר על ידי השיזור החברתי של הטכנולוגיה בדפוסי הגומלין החברתיים המקומיים. כמו סויה או אורז, טעמיה של הטכנולוגיה ואיכותה נובעים במידה מכרעת משיבוצה במרקם החברתי הקונקרטי. בישראל, הטלפון הסלולרי הפך מכלי עבודה למנוף המאמיר את השימוש בטכנולוגיה לשם הסיפוק העצמי המידי. המחברים טוענים שדפוסי השימוש בטלפון הסלולרי בישראל חושפים תרבות שהפרט נמצא, לכאורה, במרכזה, ב"כאן ועכשיו". בניגוד לאינטרנט, אין פניקה מוסרית סביב השימוש בטלפון על ידי ילדים, אף שברור שהשימוש בטלפון הסלולרי בישראל מאפשר לבני נוער חופש רב

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה

יותר מפיקוח ההורים.² הטלפון אינו נתפס כמפר את האיזון בחיי המשפחה, אלא כמאפשר את חיזוקה במרחב. הוא מאפשר גם ביטחון. עניין ישראלי מאוד הוא שבזמן פיגוע השימוש בטלפונים סלולריים מרקיע שחקים, לעתים עד קריסת מרכזיות, כשמשמשים מנסים לאתר את משפחתם ואת יקיריהם. רוב הפעילות הטלפונית נעשית ברדיוס של כשני קילומטרים ממקום האירוע, ומשמשת גם להרגעה וגם לדיווח.

אופן השימוש בטכנולוגיה נגזר גם ממדיניות ממשלתית וממימוש אסטרטגיה עסקית בשוק אוליגופולי, שבו שולטות חברות מעטות המחלקות ביניהן את פלחי השוק. החברות הסלולריות נקטו אסטרטגיות פעולה מובחנות בתחילת דרכן, אך הגיעו לשיווי משקל יציב למדי בחלוקת נתחי השוק הצרכני ביניהן כמעט באופן שוויוני. הטלפון הסלולרי משמש אפוא ראי למצבו העגום של השוק הישראלי, שבו הצרכן הישראלי נשחק בין ספקים וככול בהסדרים המעלים את מחיר הניידות בין המתחרים.

יתרה מזאת, הספר מקיף ב-360 מעלות את האופן שבו אפשר לערוך מחקר חברתי יסודי על החברה הישראלית דרך שימושיה בטכנולוגיה. החוקרים מגישים מאכל ראוי ומשביע, העשוי ממנות רזות רבות: ההיסטוריה של השימוש בטלפון, מהלכי המדיניות הציבורית בישראל, הנפיצות של השימוש במכשיר לאור הידוע על אימוץ חידושים טכנולוגיים באוכלוסייה, מחקרי עמדות כמותיים על השימוש בטלפון, ראיונות עומק עם משתמשים, סקר איכותני המלמד על אזכורי טלפונים סלולריים בדיווחים עיתונאיים על אירועים. יוצא דופן במיוחד הוא השימוש החדשני שעושים החוקרים בטכנולוגיית דיווח בזמן אמת על שיחות טלפון בקרב מקצת ממרואייניהם. החוקרים בחרו מדגם של משתמשים מקרב המשיבים, ואלה הסכימו לקודד את מהות השיחה הטלפונית לאחר שהסתיימה.

נראה לי שהשימוש במגוון רחב של שיטות מחקר נעשה משני טעמים: האחד, כדי להתאים את שיטת המחקר לאופי התופעה הנחקרת; השני, כדי לאזן בין היתרונות והחסרונות של כל שיטה. כך לדוגמה, קשה לחוקר להכליל ממצאים על דפוסי עמדות בציבור הישראלי או לנתח הבדלים שיטתיים בדפוסי השימוש ממחקר איכותני, או לחלופין לעמוד על נרטיב הזהות האישית ועל המשמעות העמוקה של השימוש בטלפון מסקר עמדות כמותני. יתרה מכך, איתור מדויק ואינטראקטיבי בזמן אמיתי של אופני השימוש במכשיר הוא פולשני (obtrusive) להחריד, ואילו סקירת עיתונות על שימוש בטלפונים סלולריים באירועי אמת אינה חודרנית כלל (unobtrusive). מכאן ששימוש מושכל בשיטת מחקר מעניק ממצאים ותובנות המורכבים מפסיפס של מבטים שהתקבלו ממגוון עדשות.

השימוש בטלפון הסלולרי מסמל ומדגים זיקה רגשית למקומיות, לרגשות לאומיים ולטקסים, הבדלי מגדר, מהי ישראליות, ואת עיצוב השוק על ידי יחסים בין פירמות לממשלה. הוא פותח גם מבט קליידוסקופי וייחודי על התנהגותם הטכנולוגית-חברתית של מגזרים (חרדים, מהגרים, עובדים זרים, בני נוער וצעירים, חיילי מילואים, קורבנות טרור, נשים יהודיות-ישראליות ופלסטיניות-ישראליות). החוקרים מדגימים את המורכבות הייחודית של הקיום הישראלי ומבארים את הקשר הסמלי, אך גם המוחשי ביותר, בין מודרניות

2 Mesch, G. & I. Talmud (Forthcoming). Privacy and networking: Ethnic differences in the use of cell phones and IM in Israel. In J. Katz (Ed.). *Mobile communication and social change in a global context*. Boston: MIT Press

מאוחרת ותכנים גלובליים ובין המקומיות הקונקרטיה של המשתמשים. דרך מחקר על אופני התקשורת של טלפונים סלולריים וניתוח תפיסות והתנהגות סביב המדיום, החוקרים משיגים מטרות רבות: חשיפת אתוסים תרבותיים רווחים, השיזור בין מאורעות קולקטיביים ליחסיים בין אישיים, הקשר בין מבנה הפיקוח החברתי לאופן השימוש באמצעי תקשורת, הפער בין העמדות הרב ערכיות שהציבור מביע ביחס לטכנולוגיה, והשימוש המובחן בין מגדרים ובין מגזרים.

הספר קל לקריאה ונהיר. הוא עונה על צורך חשוב במחקר על המדיה הדיגיטלית לסוגיה, שלא נחקרה דייה על ידי חוקרי מדעי החברה בישראל.

כתיבת ספר אקדמי מלווה תמיד בדילמה שיווקית: האם לנצל עד תום את הידע המחקרי של החוקרים, או להגיש דבר דבור על אופניו לקהל שאינו מורכב רק מיודעי ח"ן? ייתכן שהיה מקום לעבות את הסקירה התיאורטית, בעיקר בשימוש במדיה על ידי צעירים, והיה אפשר להגיש עיבודים מחקרים כמותיים מתוחכמים יותר, אך נראה לי שהתמורה הייתה עלולה להקטין את נגישות הספר לקהל מגוון.

נדירות הן העבודות האקדמיות הכתובות באופן קולח, שכמעט אינן מקריבות לשם כך עומק מחקרי ואקדמי. ספר זה הוא דוגמה להגשה מובנית של חומר, הפונה בה בעת לחוקר המנוסה, לסטודנט הטרי ולקהל הרחב המשכיל.